

Bröllops seder i Sverige - en översikt

Av Nils-Arvid Bringéus

Bibliska förebilder

Den heliga skrift lämnar inga föreskrifter om hur ett äktenskap skall ingås, men ger både direkt och indirekt anvisningar om hur ett bröllop gick till på Jesu tid. Utan bröllopskläder kunde man inte förvänta sig att bli insläppt i bröllopssalen (Matteus 22:11-12). Vid bröllopsmåltiden placerades gästerna efter deras anseende varför man borde sätta sig längst ner, för att eventuellt bli anmodad att stiga högre upp (Lukas 14:8-10). Bröllopet var en glad fest med mat och dryck. Jesus sade till fariséerna: "Icke kunnen I väl ålägga bröllopsgästerna att fasta, medan brudgummen ännu är hos dem?" (Luk 34:5). Jesus blev själv en gång tillsammans med sin mor och sina lärjungar bjuden till ett bröllop i Kana i Galiléen, där han hjälpte till att skaffa mera vin och bättre vin, än värdfolket bjudit på (Joh 2:1-11). Alltjämt påminns vi om det bröllopet genom evangeliet på andra söndagen efter trettondedagen.

Det finns också en bröllopskildring med lite mera moraliska förtecken i Nya testamentet. Den möter oss på söndagen före domsöndagen och berättar om de tio brudtärnorna som väntade på brudgummens ankomst.

En apokryfisk bröllopsanvisning finns i Tobias bok 6:16-22: "När du med din brud i kammaren kommer, så skall du i tre dagar hava återhåll av henne och bedja med henne... Men när tredje natten framliden är, så skall du foga dig till jungfrun med gudsfruktan mer utav begärelse till frukt än utav ond lusta". Även om Luther ogillade de s k Tobiasnätterna fanns det lutherska präster som ännu omkring år 1600 inskräppte vikten av att följa Tobias exempel. Att det hade betydelse ännu under senare delen av 1800-talet antyds av traditionsuppgifter som meddelar att brudparet åtminstone borde avstå från könsumgänge under bröllopsnatten (Gustavsson 1974:18 ff).

De bibliska berättelserna har både i Sydsverige, Dalarna och annorstädes översatts i bild av folkliga målare och fått lokal form och kolorit. De har prytt väggarna i bröllopsstugorna och direkt länkat samman de

bibliska bröllopen med de egna, för att senare förvandlas till bildkällor som supplerar skriftliga uppgifter av olika slag.

Vid ett svenskt bondbröllop var det knappast vinet som flödade, men väl ölet i de laggade stånkorna, som gick laget runt. Bonadsmålarna visar oss också att till bröllopet hörde vackra kläder, festtåg, äreportar, musik och dans.

Men också de tal som hölls alltifrån trolovningen till bröllopsmåltiden var tryfferade med bibliska allusioner, inte minst ifrån gamla testamentet. Den skånske folklivsskildraren Nicolovius ger exempel.

Att delta i en bröllopsfest kunde varje kristen göra med gott samvete. Man kunde rentav som Uppenbarelsebokens författare föreställa sig den himmelska härligheten med en bröllopsmetafor: "Och jag såg den heliga staden, ett nytt Jeusalem, komma ned från himmelen, från Gud, färdigsmydd som en brud som är prydd för sin brudgum" (Upp 21:2).

Bröllop i Floda. Detalj ur akvarellskiss av C G Hellqvist
(Folklivsarkivet, Lund)

Bondbröllopet som svenskt ideal

Ingen händelse i människolivet har fått så mycket utrymme i sockenbeskrivningar och folklivsskildringar som bröllopet (jfr Bringéus 1961). Det förklaras måhända av "det ovanligas betydelse" för att tala med folkloristen C W von Sydow. Ett bröllop var ingen vardagshändelse utan ett evenemang som man såg fram emot länge och som man efteråt återvände till i minnet. Alltjämt intar bröllopsfotona hedersplatsen i hemmet.

Men i litteraturen har varken högreståndbröllopen eller de borgerliga bröllopen fått samma uppmärksamhet som bondbröllopen. Redan på drottning Kristinas tid firade man bondbröllop vid hovet. Fingerade bondbröllop var långt fram ett omtyckt inslag i förlustelserna på svenska herrgårdar (Bergman-Hals 1947). Under sin dalaresa 1734 gör sig Carl Linnaeus ständigt underrättad om hur det går till vid bröllopen. Från Floda berättar Anders Tidström 1765, att hans vägvisare i prästgården "roade de närvarande därmed att han klädd till bondebrud, visade oss landsens sed i det målet både i kläder och åthävor. Det försäkrades dock, att de riktiga brudarna i det senare avseendet äro nättare och complaisantare, än han nu var" (Tidström 1970:142).

Vid majfesterna på 1840-talet, föregångarna till senare tiders studentkarnevaler, anordnade studenterna både i Uppsala och Lund bröllopståg med kläder upplånade i hembygden. År 1858 anordnade skånska nationen ett stort bondbröllop "i fullkomlig enlighet med bruket på landsbygden" (Bringéus 1966:45f, 66f). Vid seklets mitt far düsseldorffmålarerna land och rike runt för att måla kronbrudar. Ofta finner de det bekvämt att hålla sig med egen rekvisita. Det viktigaste var inte den etnografiska troheten, utan att målningarna blev så pittoreska som möjligt (Bringéus 1990:130 ff).

Med skalden Böttigers "En majdag i Varend", uppfört på Kungliga teatern 1843, fick nationalismen sitt genombrott på svensk scen. Den litterära stimulansen hade han hämtat från sin svärfader Tegnér's Kronbruden från 1841. I det mest populära av alla svenska folkklustspel, F A Dahlgrens "Wermlänningarne" (1846), får finalen form av ett bondbröllop. August Söderman (1832-76) komponerar musik till folkliga bröllospastischer som "Ett bondbröllop" och "Bröllopet på Ulfåsa". Bondbröllopet blir en stående ingrediens i den svenska nationalromantiken genom tiderna. T o m August Strindberg skriver ett drama med titeln "Kronbruden". Även om de skfyrtyalisterna vände ryggen till hela denna festrekvisita har de fått uppleva att deras barn hämtar fram den på nytt (Frykman 1991).

Att leka bröllop tillhör de tidlösa barnlekarna och på sina håll har de även haft en fast plats i årets festrepertoar. I Bohuslän klädde barnen ut sig till påskbrudpar medan pingstbröllop på låtsas firades både runt Vättern och i de gamla danska landskapen (Bringéus 1988:148 f,187).

Likväl blir alla försök att återskapa gångna tiders bröllop "lekbröllop". Det går inte att krypa ur tidens skinn. Både tid, rum och social miljö, de

etnologiska dimensionerna, fungerar som osynliga bröllopsregissörer med större makt än vi är medvetna om. Först i historiens spegel blir mönstren tydliga.

Varierande sedmönster

Också i vårt land har det funnits oskrivna regler eller normer, som måste följas vid ett bröllop. De manifesterades i seder eller traditioner eftersom de ofta ärvdes från generation till generation. Att iaktta sedmönstret var inte mindre viktigt än att vigselförrättaren följde kyrkolagen och handboken.

I äldre tid, då vigseln alltid skedde i anslutning till högmässan och hela socknen var med, kände alla till reglerna. Vanligen valde man sin brud och brudgum inom socknen eller från de närmaste grannsocknarna (Jeansson-Kindblom 1968:44ff, Kvillner 1969). I våra dagar, då det egna bröllopet kanske är det första man deltar i, och kontrahenterna inte sällan kommer från olika trakter, ställer det sig annorlunda. Man rådfrågar kanske ettikettböcker eller veckotidningar eller håller familjeråd och kompromissar sig fram.

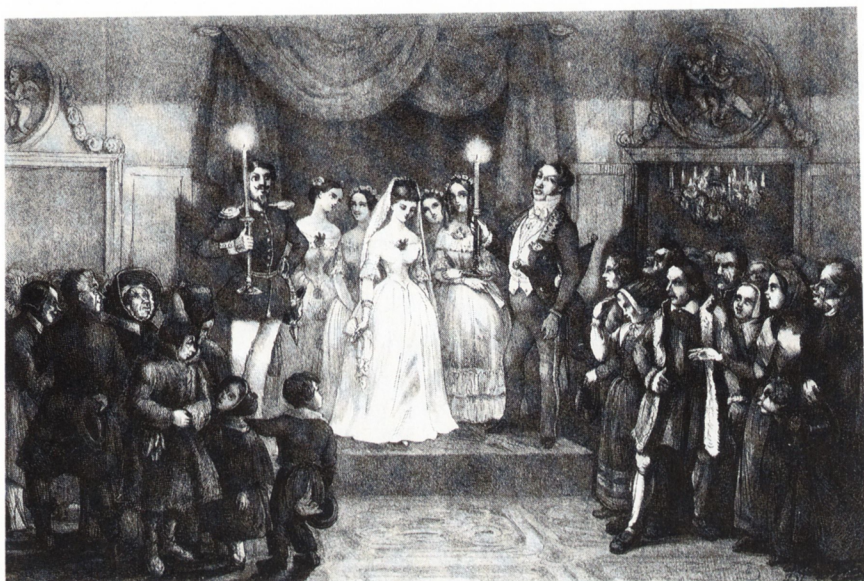
Seder och bruk varierar inte bara i olika kulturer utan också under olika tider. Mycket av vad som var ett måste i gången tid har förlorat sin betydelse, medan annat kommit till. Förändringstempot tycks ständigt öka. Mina egna barns bröllop inom en tioårsperiod illustrerar variationsmöjligheterna inom en och samma syskonkrets i våra dagar. Äldsta barnet: borgerlig vigsel på ambassad utan föräldrarnas närvaro; äldsta dottern: litet kyrkbröllop utan föräldrarnas närvaro; mellandottern: sambo utan bröllop; yngsta dottern: stort kyrkbröllop med föräldrar och många gäster.

Avsikten med denna artikel är att peka på sedmönstrets förändringar i ett historiskt perspektiv. Därvid måste vi ständigt komma ihåg de bakomliggande sociala variationerna mellan land och stad, mellan fattiga och rika. Även om bröllopet var ett tillfälle då man ofta sprängt gränserna både ekonomiskt och socialt är det likväl det möjligas konst. "Sagobröllop" passar bättre som veckotidningskliché än som verklighetsbeskrivning.

Tidpunkten

Giftermålsåldern måste relateras både till livslängden och de ekonomiska villkoren. När vi understundom chockeras över att flickor i nedre tonåren träder i brudstol i vissa kulturer, glömmet vi att ett liknande mönster tidigare funnits också hos oss. Könsmognaden öppnar möjlighet till reproduktion och därmed i grund och botten för äktenskap. I vårt västerländska samhälle krävs emellertid också en kulturell kompetens, som inte kan tillägnas lika snabbt.

I borgerliga kretsar var det vanligt att en man skulle "ha nånting att bju' på", när han gifte sig. Det var de långa förlovningarnas tid under vilken fästmän sömnde på hemgiften och fästmannen arbetade på sin yrkeskarriär. Männen var ofta flera år äldre än kvinnorna vid vigseln. Därigenom tog naturen också ut sin rätt och det uppstod olika mönster för manlig respektive kvinnlig moral. Liksom fallet är i dagens islam koncentrerades intresset på kvinnans sedliga status.

En brud på norr har Fritz von Dardel kallat denna bild som visar hur bruden med sedesamt sänkt huvud beskådas i det burgna borgerliga hemmet
(Folklivsarkivet, Lund)

Det var inte heller var man och kvinna förunnat att träda i brudstol. Många blev aldrig giftasvuxna. Andra förblev "pebersvender" och "mökäringar", eftersom de av en eller annan anledning inte ville gifta sig eller kunde bli gifta. Men under senare delen av 1800-talet ökade kategorin av ogifta kvinnor påtagligt. De som gick ut i förvärsarbetet som sjuksköterskor, lärarinnor eller postfröknar uppfattade ofta sitt yrke som ett kall, vilket utslöt äktenskap. De gjorde betydelsefulla samhällsinsatser men till priset av att leva i celibat liksom medeltidens nunnor.

Medan barnen i bondfamiljer och arbetarfamiljer redan kom ut i arbetslivet efter konfirmationen har vi i vårt eget utbildningssamhälle på nytt fått en "lång ungdom" och därmed en öppning för föräktenskapliga

förbindelser, fast numera med samma mönster för kvinnor som för män. Ett alternativ för dem som vill spara de sexuella erfarenheterna till äkten-skapet är att gifta sig tidigt. Detta är även brukligt i fundamentalistiska kretsar i våra dagar. Man går oskuldsfullt in i äkten-skapet, men också utan erfarenheter om samlivets problem, medan andra provar sig fram dessförinnan.

Oavsett om man gifter sig tidigt eller sent anpassas bröllopet efter lägenheten. Det betydde i gången tid, t ex i sydsverige, att man gärna höll bröllop under julen, från annandagen och framåt. Då hade man nyligen slaktat och hade mat i huset. Däremot var det i äldre tid förbjudet att hålla bröllop i julfstan och påskfastan. I övre Sverige, där avstånden var stora, kombinerades bröllopet med de stora kyrkhelgerna. Vigselböckerna på Sollerön i Dalarna visar att under söndagarna omkring påsk ägde formliga massvigningar rum. Sommaren var däremot en olämplig tidpunkt eftersom kvinnorna då uppehöll sig i fäbodarna långt från by och bygd.

Riksstatistiken visar att maj, men framför allt juli, numera är de främsta vigselmånaderna. Detta har uppenbarligen samband med semestern, men säkert också med att man då kan ha lyckan att få en vacker bröllopsdag. Pingstafton och midsommarafton är de stora bröllophelgerna om sommarhalvåret.

Kyrkbröllop eller hemmavigsel?

Livets högtider var i äldre tid nära knutna till kyrkan och till söndagens gudstjänst. Före högmässan kunde både barndop, kyrktagning, vigsel och jordfästning äga rum, vartill kom olika former av skrift och förhör. Kyrkans karaktär av öppet hus för alla sockenbor gav varje kyrkobesökare insyn i allt vad som skedde.

I en patronatsförsamling sökte patronus dock ofta att skaffa sig och sin familj ett litet privat utrymme, t ex på en inglasad läktare, dit man kunde komma och gå oförmärkt. Tidigt märks även en tendens bland adeln att skaffa egna kapell och huspredikanter där de utan samröre med sockenmenigheten kunde fira gudstjänst och betjänas med förrättningar. Inte bara önskan om "distinction" utan också kravet på ökad komfort bidrog härtill.

Detta ledde till att vigslarna drogs bort från sockenkyrkan och hölls hemma i husen. Så var också fallet bland det förnämre borgerskapet i storstäderna redan vid början av 1600-talet. Med modets kraft sprider sig seden också till tjänstemän och hantverkare i de medelstora städerna. Hemmavigslarna förlades därvid automatiskt till vardagar. I finrummet anordnades ett altare och framför detta knäföll brudparet på en gemensam brudpall, då prästen läste välsignelsen över dem.

Enkelt folk vigdes fortfarande i kyrkan i anslutning till gudstjänsterna. Av praktiska skäl flyttades vigslarna också här till prästgården eller pas-

torsexpeditionen, där det inte fanns samma krav på kläder som i kyrkan (Gustafsson 1950:106ff).

Bröllopet som övergångsrit

Bröllopet är en rite de passage, en övergångsrit. Det betyder att brud och brudgum före, under och efter bröllopet inte är riktigt samma personer. Att gifta sig betydde att ingå i äkta ståndet. Efter makens frånfälle gick änkan in i änkeståndet. Varje "stånd" hade sina förpliktelser. Den sexuella samvaron t ex hör ideellt sett endast till äkta ståndet.

Det första momentet i en övergångsrit innebär separation. Det betyder att både den blivande bruden och brudgummen säger farväl till sitt tidigare levnadsmönster med dess större umgängesfrihet. Brudbadet var ett moment, som ursprungligen medförde kultisk rening. Bruden betjänades därvid av sina väninnor eller tärnor, som de kallas i bröllopssammanhang. I högre ståndskretsar samlades de för att binda den myrtenkrona och krans som var bruklig vid 1800-talets mitt. Den gemensamma bindningen blev ett farväl till bruden, även om det inte angavs som skäl för det enkönade mötet (Rundquist 1989:96).

Ju starkare en yngling eller ungmö varit infogad i en social gemenskap desto kraftigare markerades separationen från denna. Trots att vi lever i ett samhälle där män och kvinnor utbildas och arbetar tillsammans är svenssexan och möhippan alltjämt enkönade. Bruden avfestas av sina flickvänner, brudgummen av sina pojkvänner. Alkoholen gör det lättare att göra sådant som annars är tabuerat. Men det finns också en mängd symboliska markeringar som framförallt pekar framåt och därmed har sexuell prägel. Liksom vid insparkningsfesterna vid universitet och högskolor skändas bruden och brudgummen av sina vänner. Särskilt då bröllopet kommer att hållas i en trängre krets, blir möhippor och svenssexor det enda tillfället för pojk- och flickvännerna att göra sig påmind och samtidigt ha chans att avläsa effekten. Därvid får skändningen en inverterad betydelse. Den utgör i grund och botten en form av hedersbevisning eller en lyckospark (Hellspong 1969).

Separationsriten följs av en situation då brudparet blir statuslösa. De är brudgum och brud och som sådana egentligen pacificerade. Vid möhippor och svenssexor har de bara att lyda och underkasta sig. Vid bröllopet har de inga förpliktelser gentemot omvärlden. Enbart gentemot varandra. Men innan bröllopet är slut blir de också "insparkade" i den nya sociala gemenskapen. I våra dagar kanske på ett så oskyldigt sätt som genom att man kastar risgryn på dem utanför kyrkporten. I äldre tid betydligt mera handgripligt, t ex genom att de rövades från de ogiftas lag till de giftas. Bruden fick de gifta kvinnornas huvudbonad, brudgummen fick hatt och käpp osv.

Consensus facit nuptias

Den nya livsfasen medförde rätt till gemensamt könsumgånge utan att detta kunde sättas ifråga av någon. Könsumgänget hade å andra sidan dubbla funktioner: att maximera lyckokänslorna och att vara ett led i reproduktionen. Därmed hade det både en lockande och en pliktuppfyllande karaktär.

Men vem tar avgörandet i sina händer, att förbindelsen är lämplig eller olämplig, önskvärd eller icke önskvärd? Samhället, kyrkan, föräldrarna eller brudparet? Och vilket alternativ är i så fall det bästa?

"Consensus facit nuptias" - samtycke gör äktenskapet - lyder en gammal regel. Äktenskapet är i detta fall baserat på parternas egen överenskommelse, inte på föräldrarnas önskan eller på vigseln. Regler för sammanlevnad har funnits långt före kyrkan i vårt land. Kyrkan lyckades aldrig sätta dem helt ur spel, men bidrog snarare till att komplicera dem. Föräldrarna å sin sida hade, såväl inom borgerliga kretsar som på det starkt socialt skiktade sydsvenska bondlandet, stora möjligheter att arrangera strategiska äktenskap. De hade erfarenhet av att det fanns annat än kärlek och känslor att bygga ett äktenskap på.

Kyrkolagen av 1686 räknar med en sådan styrning, varför den inskräpper att: "Föräldrar och förmyndare, skola icke missbruka denna sin myndighet, och antingen för sin egen fördel, eller andra fåfänga orsaker, barnen, till deras stora skada och fara, uppehålla och förhindra ifrån ett lagligt och ärligt äktenskap; fast mindre tvinga dem, att gifta sig med den de ej hava vilja, evad för skäl eljest till giftermålet synas stryka".

Trolovningen var ingen privat handling utan måste ingås med vittnen, med eller utan prästens närvaro. Den bekräftades med handslag - liksom andra viktigare avtal - och gåvoväxling, även om kyrkolagen inte satte detta som något villkor. Vid trolovningens återgång återlämnades även gåvorna. Trolovningen gällde som äktenskap och ansågs medföra rätt till samlevnad.

Trolovning kontra vigsel

Från kyrkans sida var det önskvärt men föga realistiskt att söka ersätta trolovningen med vigsel. Trolovningen var ett gammalt folkligt institut och den kunde i vissa trakter föregås av kontakter mellan respektive föräldrar för att undersöka den materiella standarden hos den andra parten. Kyrkolagen av 1686 talar fortfarande om trolovning, men folket skulle förmanas, att undvika "till lång tid anstående trolovningar". Biskoparna inskräpte detta vid sina visitationer. Matthias Steuchius som fått uppgiften att införa svensk kyrkopraxis i Lunds stift kunde vid sina visitationer 1697 konstatera att tiden mellan trolovning och vigsel ofta bara var tre veckor, dvs precis så lång tid som behövdes för att lysningen skulle kunna ske. Det förefaller dock som om trolovningen vid denna tid var en större

fest än bröllopet. Först genom 1734 års lag blev den kyrkliga vigseln obligatorisk.

Eftersom prästen inte sällan var med vid trolovningen kunde han ju redan då välsigna förbindelsen. Att kyrkan ändå eftersträvade vigsel inför hela kyrkomenigheten sammanhänger med kyrkotukten. Efter reformationen utnyttjade kyrkan alla förrättningar till att utöva kyrkotukt. Den princip som därvid tillämpades var att hedra respektive vanhedra. Bröllopsdagen kallades inte utan rätt för hedersdag, men detta blev den bara i de fall man respekterat kyrkans krav att spara samlevnaden till efter bröllopet.

Lysningen som kontrollstation

Att kyrkan ville skjuta på samlevnaden tills trolovningen följts av vigsel motiverades knappast främst av moraliska utan av kyrkorättsliga skäl. Ett äktenskap måste nämligen föregås av kontroll av att parterna var behöriga att ingå äktenskap. Hinder härmot utgjorde enligt kanonisk rätt dels nära släktskap, dels vissa sjukdomar, senare också bristande kristendoms-kunskap.

En man som uppnått behörig ålder kunde tala för sig själv inför prästen. Kom han från en främmande socken måste han dock medföra bevis att han var "till äktenskap ledig". En hantverkargesäll, som fört en ambulering tillvaro, kunde rent av göra klokt i att även uppvisa en annons om jävshänvisning i Post- och Inrikes Tidningar. Kvinnan däremot måste ha sällskap av sin giftoman, vanligen fadern eller, om denne var avliden, en bror eller annan manlig släkting. Vid lysningen måste hon alltså i förväg ha försäkrat sig om giftomannens medgivande. Först genom den nya giftermålsbalken 1920 blev de båda kontrahenterna helt likställda.

Hindersprövningen kallades "lysning" och den skedde från predikstolen tre söndagar i följd. Den var baserad på praxis att varje hushåll i socknen var representerat vid söndagens högmässa.

Kyrkans krav på kunskap i kristendomens huvudstycken sammanhänge med att det äkta paret kommunicerade i samband med vigseln, den s k brudmässan. Enligt Luther var kunskapen om kristendomens huvudtankar och nattvardens innebörd en förutsättning för deltagande i kommunionen. Bristande kristendoms-kunskaper utgjorde därför ett äktenskapshinder, och under loppet av 1600-talet ökade kunskapskraven. Kontrollen - särskilt av de tio buden med förklaringar - utfördes av prästen i samband med att paret anhöll om lysning. Efterhand som ungdomen genom konfirmationsberedelsen och den obligatoriska folkskolan fick lilla katekesen inpräntad, och kunskaperna prövade vid husförhören, blev det särskilda lysningsförhøret ofta överflödigt. Under 1800-talet skedde en successiv uppluckring av seden. I Västerås stift hölls t ex i början av 1870-talet lysningsförhøret bara i omkring en tredjedel av församlingarna. Längst levde de kvar i övre Dalarna, men mot slutet av seklet

hade de försvunnit också där. I slutskedet blev de enskilda prästernas inställning avgörande. Långt dessförinnan - eller närmare bestämt genom kyrkohandboken 1693 - hade brudmässan lösgjorts från nattvardsfirandet och enbart fått karaktär av en bön som "mässades".

En Leksandsbonde kommer till prostens med sina två söner och blivande sonhustrur som skall undergå lydningsförhör. Det yngre paret tilläts inte gifta sig därför att den manlige parten glömt konsten att läsa in-
nantill. Ur Svenska Nationaldräkter av Robert Wilhelm Ekman, 1847

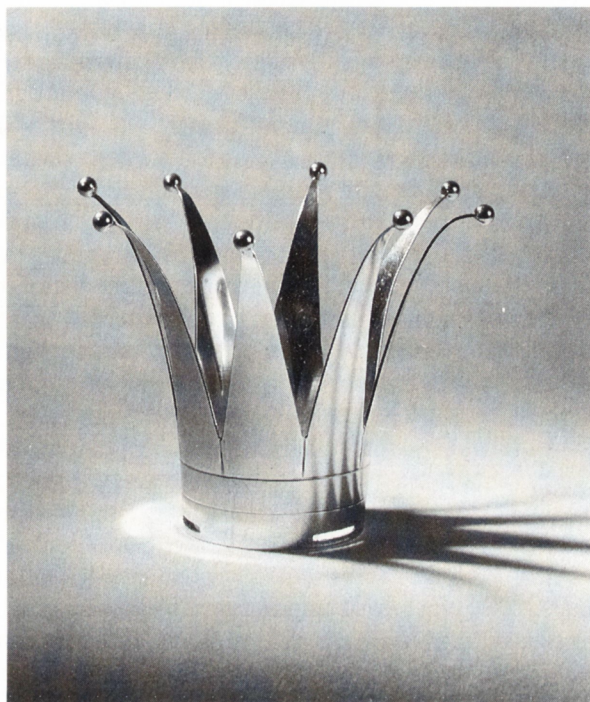
(Folkliivsarkivet, Lund)

Brudkronan som distinktionssymbol

I "Svenska folket" (2:135) säger August Strindberg, att lagstiftningen på Karl den XI:s tid "ville göra hela nationen till en armé med distinktioner; således fick icke en ringa man, vore han aldrig så musikalisk, hava mer än två spelmän, en bättre man fyra, och en rådmän med vederlikar sex". I själva verket föregriper han här den franske antropologen Pierre Borudieus begrepp "distinction" och applicerar det just på bröllopet. I det kommandostyrda Sverige skapades sociala åtskillnader genom s k över-

flödsförordningar på riksplanet och genom lokala stadgor i städerna och socknarna. Kyrkan använde en liknande strategi för att åstadkomma distinktioner på det sedliga området, för att skilja de tuktiga och de otuktiga. Genom yttre synliga tecken - framförallt brudskruden - tydliggjorde man den "inre", inte alltid synliga, statusen. Uppmärksamheten koncentrerades därmed på bruden.

Endast virgo intacta hade i princip rätt att bära brudkrona. Denna var det synliga tecknet på hennes oskuld. Morgongåvan var i sin tur den kyska brudens belöning. Denna kunde bestå såväl av fast egendom som lösöre eller pengar.

Örkelljunga församlings brudkrona, utförd 1944 av juvelerare A Öjving, Gävle. Ur Kring livets högtider i Örkelljunga församling, G Jeansson och I Kindblom (Folklivsarkivet, Lund)

Om det ändå skulle visa sig att bruden inte haft rätt att bära kronan, fick mannen erlägga böter till kyrkan. Pengarna behövdes för att "putsa kronan" och återge den sin glans.

Genom att kyrkan ägde kronan hade kyrkan också kontrollen av brudarnas status. Tog man betalt för lånet av kronan så kunde det bli dubbelt så dyrt för dem som "legat bort sig". Nu tillhör emellertid inte

brudkronan kyrkans "vasa sacra". Landskapslagarna t ex påbjuder inte kyrkan att hålla krona till socknens brudar. Det förekom i stället att man lånade en Mariakrona från någon helgonskulptur i samband med vigseln. Eftersom Maria var jungfru måste bruden vara Maria lik. Detta förklarar den "laddning" som var förknippad med brudkronan. Det förklarar också varför en änka aldrig tilläts att bära krona om hon gifte sig på nytt.

Å andra sidan avbildas Maria ofta enbart med utslaget hår, alltså som en ungmö. Där brudkrona saknades kunde därför bruden gå till altaret med bart huvud eller med jungfrukrans. Biskop Steuchius fann sålunda vid sina visitationer 1697 att uppe i nordöstra Skåne hade man liksom i de gammalsvenska landskapen brudkrona vid bröllopen. En av de allra äldsta och vackraste brudkronorna i vårt land härstammar i själva verket från Vä utanför Kristianstad. Men på andra håll i stiftet brukades ingen krona. Här kom bruden med bart, utslaget hår ifall hon var oskuld.

I det gamla danska landet Skåne hade man inte hållit så strängt på distinktionen mellan "äkta" och "oäkta" brudar visar Steuchius visitationsprotokoll. Den svenska praxisen krävde däremot större tydlighet. I Simris och Nöbbelövs socknar i sydöstra Skåne påträffade biskopen "den seden att oäkta brudar gå med en röd klut på huvudet, att någon åtskillnad må vara emellan dem som ärliga äro". Den röda kluten kallades på folkligt språk för "horklut". Den gamle komministern och hedersdoktorn Erik Modin i Multrä i Ångermanland har berättat om hur han en gång fick göra en döende kvinna tjänsten att ta bort en sådan klut ur hennes klädkista och därmed befria henne från ett trauma som plågat henne alltsedan ungdomen.

I själva verket var "horkluten" dock inte något kyrkligt påfund utan folkets eget sätt att göra en distinktion mellan de unga kvinnorna. I Skåne förekom det rentav en årlig kontroll av deras status genom att man mjölkade dem och därmed kontrollerade att de inte fött barn i lönnedom. Som Jonas Frykman visat utgjorde "horan" en potentiell risk för de gifta kvinnorna i samhället. Därför var de så angelägna att utmärka henne. Skammen var å andra sidan mindre i norra Sverige, där förbindelsen ofta legaliserades i efterhand, medan männen i det socialt skiktade sydsverige sällan gifte sig med den kvinna som de rått med barn utom äktenskapet.

Redan i den danske kung Hans stadga 1496 påbjuds att horor skulle bära särskilda luvor. Dessa skulle vara till hälften röda och till hälften svarta (Björkqvist 1941:105).

Efter vigseln fick kvinnan inte längre bära håret bart till lockelse för manfolk. Det skulle sedesamt täckas av kluten eller - där man i stället brukade bindmössa eller s k ungmorshätta - måste det helt enkelt klippas av.

Självfallet var det lättare för både kyrkan och folket att utöva social kontroll i små samhällen än i stora, liksom i de stabila samhällena i motsats till de mobila. I städerna blev det praktiskt taget omöjligt. Prästens uppsigt blir efter hand bara att bokföra "äkta" och "oäkta" födselar.

Brudgumskappa och brudklänning som ståndstecken

I sin kända sockenbeskrivning från Delsbo 1737 skriver prosten Lenaeus: "Med prästkrage och långkappa inställer sig brudgummen på vigselfagen i kyrkan, att han icke skall giva sin brud efter, som då med krona och annan grannlåt prålar".

Det bruk som Delsboposten beskriver var inte säreget för hans egen socken utan förekom i hela Hälsingland liksom i angränsande landskap vid denna tid (Bringéus 1966). Detta sammanhänger med att skillnaden mellan allmogedräkten och den ståndsmässiga dräkten i de norrländska kustbygderna inte var lika stor som i andra delar av landet. Kappan var av svart kläde, kamlott eller grovt tyg.

Under 1600-talet hörde den långa svarta kappan till den ståndsmässiga dräkten och var inte något speciellt prästerligt plagg. Först senare blir den prästeståndets speciella dräktattribut liksom kragen. Att "mista kappan och krage" blev rentav liktydigt med avsättning från prästämbetet. I de norrländska socknarna fanns det inte så många ståndspersoner att efterapa utom prästen. Att det blev ett mode att låna prästkappan sammanhänger med att denna vanligen tillhörde kyrkan och att uthyrningen också gav kyrkan en liten inkomst. Ett stickprov i kyrkoräkenskaperna från Skogs socken i Hälsingland visar att vid 82 av de 116 vigslar, som förekom under åren 1716-1737, erlades kappepengar, vilket t o m något översteg det antal vigslar varvid man betalade kronopengar för lån av kyrkans brudkrona. Att hyra ut prästkragar, som måste tvättas, stärkas och strykas stötte på praktiska svårigheter. Därför utbyttes prästkragen vanligen mot en halsduk.

Efterhand som prästkappan inte bara blev ett prästplagg utan också ett liturgiskt plagg började brudgummarnas utstyrelse sig som "något särdeles", ja rentav som "orimlig". Prästerna, som tidigare i kapputhyrningen såg ett medel att stärka kyrkokassorna och att vidmakthålla tukt och sedlighet genom att förbehålla kappan åt de brudgummar, som var förtjänta av sådan heder, tog nu själva initiativet till brukets avskaffande. Detta kunde ske effektivt nog genom ett sockenstämmobeslut, vars efterföljd i detta fall var lätt att kontrollera.

Principen att efterapa de högre stånden i klädedräkten vid brölloppen bestod likväl. Från Bergsjö och Hassela i Hälsingland omtalas t ex 1793, att några "börjat kläda sig på stadsvis och såsom ståndspersoner". På något håll imiterades även den svenska dräkten som påbjudits av Gustav III utom för allmogen. Från Skogs socken heter det 1790 att de vackra klädesrockarna som brukades vid brölloppen "i senare åren av en del blivit gjorda till jackor med västar likt nyare dräkten". På många håll i landet imiterade brudgummarna den militära uniformen. Särskilt vanligt var det att bära ett sk gehäng från vänstra axeln neråt högra sidan, där det fästes i bältet (Bringéus 1967:116).

Till ståndsmässig klädsel vid denna tid hörde även peruk och pudrat hår. Sockenbeskrivningar från Hälsingland 1790-1791 visar att brudgum-

marna åtminstone lät pudra sitt hår samtidigt som brudarna på sin bröllopsdag uppträdde i löshår. Själva brudklänningen var här också svart i likhet med bruket hos de högre stånden; ett mode, som först bröts med empiren.

Under senare hälften av 1800-talet blev fracken det borgerliga högtidsplagget och den kom efterhand att nyttjas av brudgummar inom alla samhällsklasser vid kyrkbröllop. Säkert var det många brudgummar som i likhet med min farfar på 1880-talet kände sig bortkomna i detta plagg och hellre ville vigas i bonjour.

Mest exotisk tedde sig brudklänningen längst i söder och längst i norr. Den äldsta avbildningen av en festpydd brud möter oss från nordvästra Skåne i slutet av 1500-talet. Den dräkt hon bär präglas ännu av 1500-talets och renässansens välstånd. Brudkronan påminner om den ovan nämnda från Vä. Men mest karakteristiskt är likväl de långa länkarna av silver i form av utstansade bokstäver som hänger ner, liksom det praktfulla silverbältet. Liknande silverbälten har i sen tid brukats till den lapska högtidsdräkten, där silversmyckena även prydde bröstet.

Till de förnämsta silverprydnaderna i Skåne hörde de runda smycken på vilka ingraverats bokstäverna INRI. De kallades på folkets språk för "Jössenamnsilver" och brukades säkert inte bara som prydnad utan också som skydd (Bringéus 1992). Som dräktforskaren Sigfrid Svensson visat, fortsatte städernas silversmeder i de skånska städerna långt efter reformationen att tillverka smycken med jungfru Marias bild (Svensson 1978:88).

Brudens ståndsmässiga klädnad krävde särskild kunskap av brudkläderskan. Därför var det ofta prästfrun som fick bistå brudarna härmed. Det fanns även prästfruar som mot betalning kunde hyra ut allehanda grannlåt till socknens brudar. Brudkläderskan eller "brudsätan" åkte i samma vagn som bruden till kyrkan.

Vigseln

År 1988 ingicks 62% av vigslarna enligt Svenska kyrkans ordning, 6% inom andra samfund, medan 32% var borgerliga. Den kyrkliga vigseln har alltså fortfarande en stark ställning i vårt land, delvis kanske därför att den har full rättsverkan och inte bara utgör en välsignelse av en obligatorisk borgerlig vigsel som i många andra länder.

Just i samband med livets högtider spelar traditionen en stor roll i många familjer. Man kanske vill vigas i samma kyrka som föräldrarna en gång vigts i. Men också för ungdomar som är engagerade i folkdans- och spelmansrörelser blir kyrkvigseln naturlig, därför att den möjliggör en sådan inramning som man gärna vill ha. Valet av vigselform torde dock som regel ske mera med hänsyn till praktiska omständigheter än till ideologiska skäl. Detta betyder inte att en nutida kyrkvigsel sker rent slentrianmässigt. Officianten brukar numera någon dag tidigare tala med

brudparet om den kyrkliga vigselns innebörd, något som också kan understrykas i det vigseltal som brukar ingå i vigseleremonin.

Bruket att inleda ett kyrkbröllop med klockringning är en 1900-tals-tradition, som dock tycks bli allt vanligare. På Gotland och i Skåne var det däremot i äldre tid vanligt att man kimmade med kyrkklockorna då brudstassen nalkades kyrkan. Det innebar att klockaren slog med träklubbor eller små stenar på klockmanteln i olika höjd och takt, varigenom kyrkklockan fungerade som ett litet klockspel (Bringéus 1958).

Brudföljet nalkades i äldre tid kyrkan med trumslagare i spetsen. Sådant "brudebång", som kyrkolagen kallar det, var dock förbjudet under fastan. Senare var det blåsinstrument och fioler som ledde brudföljet fram till kyrkporten. Inne i kyrkan tilläts däremot inte alltid spelmansmusik. Under 1800-talet tog orglarna över musiken inne i själva kyrkorummet, men ofta spelade organisterna fortfarande marscher ur den profana repertoaren.

Under högmässan hade brudparet en särskild hedersplats framme i koret. Brudbänken var ofta vackert snidad och målad. Kuddarna medfördes vanligen av brudridarna och de tycks ha haft en smått rituell betydelse.

Den viktigaste symbolhandlingen vid vigseln är överlämnandet av ringen, som brudgummen sätter på brudens vänstra ringfinger sedan den blivit välsignad av vigsleförrättaren. Bruket att använda slät guldring som trolovnings- eller vigseling har växt fram så småningom i konkurrens med andra ringformer. I våra dagar har det åter blivit vanligt att använda andra ringar än den släta guldringen, samtidigt som det blivit mindre brukligt att gifta kvinnor bär dubbla ringar. Enligt vigselritualet i kyrkohandboken (1986) kan numera även ömsesidigt utbyte av ringar ske mellan brud och brudgum. Överhuvudtaget ger det nya vigselritualet möjligheter till variationer och större aktivt deltagande av tärna och marskalk än vad som tidigare varit möjligt. Den höjda kyrkomusikaliska nivån under senare tid bidrar också till att göra en kyrkvigsel till ett vackert minne. Det traditionella ateljékortet i samband med bröllopet ersätts numera ofta av mera livfulla amatörbilder, inte sällan jämsides med videofilm.

Väl utanför kyrkportarna överhöljes brudparen i vårt land nästan undantagslöst av risgryn, som de närmaste anförvanterna eller vännerna medfört. Bruket har internationellt ursprung och är hos oss känt sedan slutet av förra seklet. Den bakomliggande tanken är att önska brudparet fruktsamhet. Tidigare brukades sädeskorn i samma syfte.

Bröllopsbordet

Vid nutida bröllop dukas bröllopsbordet bara en gång, vanligen till middag på kvällen, undantagsvis till lunch vid förmiddagsbröllop. I äldre tid, då färden till och från bröllopphus och kyrka tog lång tid och festen utgjorde ett mera ovanligt avbrott mot vardagslivet än i våra dagar, tog

man sig god tid. Att bröllopet stod i dagarna tre var inte bara ett talesätt. Kyrkvärden Lasse i Lassaberg har givit en detaljerad skildring av de många måltiderna i Södra Unnaryd i början av 1800-talet.

Att det finns så talrika skildringar om bröllopsmåltider från äldre tid har två orsaker. Dels erbjöd bröllopsbordet en provkarta på det allra bästa man kunde åstadkomma i matväg. Dels var en bröllopsmåltid baserad på sammanskott eller förning från alla deltagande hushåll. Endast drycken bestods av värdfolket.

Från Rättvik omtalar t ex Carl Linnaeus i sin Dalaresa: "I bondegästabuden i Rättviks socken tager var bonde med sig sin matsäck, lägga upp för sig på bordet var och en sin kost, dock på samma bord, varvid bruden och brudgummen sitter. Men brudens föräldrar laga allenast mat för prästen och de förnämre." På ett annat ställe i Dalaresan heter det: "Till bröllop förer var och en av gästerna i Floda socken sin vissa tribut, har ock makt att bjuda med sig vem han vill, allenast för honom presteras prestanda". I det egalitära Dalarna var således bröllopen mycket öppna tillställningar och utan den prestige som präglade de sydsvenska bröllopen ifråga om förning och placering.

Vid brudens plats stod en tallrik på vilken hon lade upp lite av varje rätt. Denna tallrik fick senare någon tillstädeskommen tiggare som kvitterade vänligheten genom att i vida kretsar sprida ryktet om bröllopets ståtlighet. Genom penninginsamlingar till de fattiga kunde de burgna nördtorftigt ursäka sitt eget överdåd.

Bröllopet i Kana. Bonad på väv från Södra Unnaryd, Småland 1774. Nordiska museet (Folklivsarkivet, Lund)

Bröllopsmåltiden speglar festmaten under olika tider och i olika regionala och sociala miljöer. Den äldsta skildringen av bröllopskosten, som ingår i en resebeskrivning från 1500-talets slut, visar att man i stor utsträckning serverade kall mat av den typ som ingick i förrådshushållningen. Avslutningen utgjordes dock av varm gröt med smält smör, vilket påminner om Breughels skildring av ett flamländskt bröllop (Bringéus 1973).

Sextonhundratalet var inte bara de stora krigens utan också de stora kalasens tid. Också måltiderna präglades av barockens prakt. Maten bars fram i flera omgångar och drycken serverades från en särskild skänk. Måltidsrätterna interfolierades med musik. När steken, den mest prestigefyllda av alla rätter, inbars, spelades en särskilt steklåt, och så var också fallet när brudgröten serverades som avslutning på måltiden.

Måltidernas överdåd var tidvis så stort att rätternas antal måste regleras genom särskilda överflödsförordningar. Å andra sidan kunde de förnäma särskilja sig från övriga samhällsklasser också genom att inskränka förtäringen till vin och konfekt. Detta mode tycks ha slagit igenom på 1830-talet. Den mindre bemedlade familjens heder naggades inte i kanten. På 1870-talet, då konfektbröllop blivit högsta mode i societeten, kunde ett sådant kalas vara nog så påkostat. Med hem bar man sockeränglar som förvarades på hyllor och bord i det sena 1800-talets hem (Rundquist 1989:107ff).

Bönderna lät sig dock inte imponeras av sådana nymodigheter utan fortsatte med sina bröllopskalas på traditionellt vis. Matbordet fungerade som en rangordnare och vid varje måltid bekräftades den sociala strukturen också genom de skålar som dracks. Prästens deltagande i måltiden motiverades måhända ursprungligen av hans funktion vid sängledningen. Men hans närvaro bidrog även till att måltiden fick en högtidligare inramning med bordsböner och bordspsalmer, även om det var klockaren som tog upp dem. Även där bordsbönen försvunnit vid vardagsmåltiderna bibehölls den som högtidsritual. Den hörde till seden och utgjorde inget särmarke för särskilt fromma familjer.

Bröllop och andra bondkalas var naturligtvis också utmärkta tillfällen för prästfar och prästmor att lära känna sin sockenmenighet. Likväl stannade prästfolket sällan över natten. Deras hemfärd sågs ofta med lättnad eftersom man därefter kunde umgås mera otvunget. Till allmänt förekommande nöjen hörde under 1600- och 1700-talen att rimma då man åt gäddans lever. Vid bröllopen hade dessa rim ofta erotiska hänsyftningar, liksom de senare grötrimmen och våra dagars bröllopstelegram (Bringéus 1989).

Också ett bröllop har ett slut. Detta markerades på sina håll genom att kallskålen inbars. Denna dryck med iblandade brödbitar, utgjorde ett tecken för alla till uppbrott.

Bröllopsgåvor och danspengar

Så länge det var obligatoriskt att ett planerat äktenskap skulle pålysas tre söndagar i rad i kvinnans hemförsamling brukade lysningen följas av en mottagning. Vanligen infann sig släkten första lysningssöndagen och vännerna andra söndagen för att gratulera och överlämna presenter. Mottagningen kunde vid ett tillfälle vara i fästmöns och vid ett annat tillfälle vara i fästmannens hem, vilket meddelades genom annons i lokaltidningarna.

Fr o m den 1 juli 1969 är lysningen frivillig och sker endast vid ett tillfälle. Den obligatoriska lysningens upphörande var närmast en följd av religionsfrihetsprincipen. Lysningen var nämligen förenad med en kort förbön. Sedan hinderslöshetsbevis från den 1 juli 1991 inte längre meddelas av pastorsämbetet utan av den myndighet som ansvarar för folkbokföringen har detta medfört att lysningen nästan helt upphört. Detta hindrar inte att "lysningsskaffe" ändå förekommer varvid presenter kan överlämnas (Bringéus 1969).

Det vanliga är dock att presenter till brudparet från bröllopsgästerna överlämnas direkt i samband med bröllopsmåltiden. Detta innebär i själva verket en återgång till ett äldre sedmönster. Till själva bröllopet hörde nämligen i gången tid, att man överlämnade en gåva - fast i kontanter.

Bröllopsgåvan skulle med en sentida term kunna betraktas som ett bosättningsbidrag eller snarare bosättningslån, eftersom gåvan skulle återgäldas till andra brudpar inom bjudlaget vid senare tillfälle.

Både gåvan och dess storlek var frivillig, men den överlämnades inte anonymt utan omtalades högt av prästen medan klockaren eller någon annan förde anteckningar om givaren och gåvan i ett särskilt protokoll. Seden är känd i större delen av vårt land liksom på kontinenten. De stora rödmålade träbollarna i museerna anses ha brukats just vid gåvoöverlämnningen. Som tack för varje gåva överräcktes en sup eller ett glas vin, en kaka eller en bit bröd. Ibland ackompanjerades ritualen av en skänklåt. Protokollföringen av bröllopsgåvorna visar indirekt att gåvoöverlämnandet ingick i ett bytessystem med rättslig verkan. Lundaetnologen Gunilla Kjellman har visat att brudgåvorna spelade en särskilt stor roll i norra Sverige. Hon summerar: "Bakom döljer sig ett välutvecklat och strängt reglerat låneväsen, ett det etablerade agrarsamhällets rationella reciprocitetssystem, skapat för att hjälpa den egna släktens, gruppens och bygdens ungdomar till en position jämbördig med den äldre generationens" (Kjellman 1979). När gåvor inte längre besvarades med gengåvor upphörde den institutionaliserade seden.

Vid bröllopet förekom det även en extra beskattning av bröllopsgästerna under uppsluppna former. Det kallades att "ge vaggpengar". I Härjedalen lades pengarna i en riktig vagg, men oftast var beteckningen "vaggpengar" endast en metafor.

På andra håll var det vanligt att erlægga danspengar till bruden, någon gång även till brudgummen. Också bröllopsdansen var sedvanemässigt

reglerad och hade därför nästan rituell karaktär. Från Enånger i Hälsingland heter det 1790: "Sedan öppnar prästen eller brudgummen dansen med bruden, till dess hela laget kommit i rörelse; dansen varar till dess bruden dansat tvenne gånger med var person i laget även med kvinnokönet och barnen". Bröllopsdansen var alltså en skyldighet som ingen kunde undandra sig, inte ens prästen, även om den kanske bara markerades med några steg. Att bröllopsdansen - före 1800-talets väckelser - spelade en så stor roll, framgår bl a av bonadsmålarnas framställning av bröllopet i Kana, där dansscenen alltid är med. Polskan var den typiska dansen på bröllopet under 1700-talet, vilket uttrycket "brudpolska" alltjämt minner om.

Brudskådningen

Ett kyrkbröllop var ingen vardagshändelse. Ofta var bröllopet som vi sett koncentrerade till bestämda tider under året. Men ekonomiska orsaker gjorde även att många under 1800-talet gifte sig i tysthet på pastorsexpeditionen och inte höll något bröllopskalas alls. Desto mera uppseende väckte därför ett riktigt kyrkbröllop. Folk samlades ofta från när och fjärran för att se på ståten. Ett kyrkbröllop kunde därför aldrig få en sådan privatkaraktär som i våra dagar. Det fanns ett krav också från utomstående att få skåda glansen och främst då att få se bruden. Bakom detta krav fanns ett mycket starkt sedtryck och det förhöll sig nära nog så att brudskådningen betraktades som en rättighet av var man. Den gav tillfälle att stilla nyfikenheten, men honorerades å andra sidan genom att man gemensamt hyllade brudparet med leverop.

Brudskådningen kunde ske på olika sätt. Ifrån S Unnaryd i Småland berättar kyrkvärden Lasse i Lassaberg, att brudparet visade sig efter vigseln ute vid prästgården: "Där låg på gården en mycket stor flat stenhäll, något över en fots höjd på marken, där de uppstego och gingo runt omkring efter varandra. Detta kallades av allmogen för att hava varit på den hete stenen" (Bringéus 1967:122). Uttrycket att "stå på heta stenen" blev liktydigt med att ha synats i sömmarna från alla håll.

Brudvisningarna förekom inte bara på landsbygden utan t o m i huvudstaden. Fram till 1870-talet var de folknöjen i Stockholm. "Det var en rättighet att träda in i patricierhem och överbefolkade hyreskaserner före bröllopet. Om hopen avvisades svarade den med skrik och fysiskt våld. Polisen kom ofta för sent för att hindra slagsmål och fönsterkrossning", skriver Angela Rundquist. Den brudklädda grevinnan Charlotte Posse stod i november 1845 i två timmar orörlig som en staty mellan marskalkarna som höll i kandelabrar för att belysa den finklädda bruden. Efter en timme slogs dörrarna upp för gatans folk varvid bruden måste acceptera öppen kritik eller obeslöjad beundran av kropp, kläder eller utsmyckningar. När spektaklet var över, vände folket och aristokratin varandra ryg-

gen - till nästa brudvisning. I och med att adeln flyttade vigseln från salongen till kyrkan försvann denna form av brudskådning.

Medan brudskådarna i städerna utgjorde en anonym hop förhöll det sig annorlunda på herrgårdarna, där ritualen blev en folklig lyckönskan. Också runt förstukvisten på denna stuga där jag skriver dessa rader samlades grannarna för att ropa ut bruden då bröllopet stod för min yngsta syster på 1950-talet.

Sängledningen

Den baldakinförsedda himmelsängen är ett attribut som bl a ingår i framställningarna av Marie bebådelse och som här har en särskild betydelse som en slags symbol för hur himmel och jord förenas.

En sådan, nästan liturgisk, roll hade även den paradssäng som tillfälligt inbars i rikssalen på Stockholms slott vid kungliga biläger och där brudparet i gästernas närvaro satt under en särskild kyrklig ceremoni, den s k sängledningen.

Den katolska kyrkan förvandlade den förkristliga sängledningsceremonin till en kristen välsignelseakt. Här bestänker en biskop brudsängen med vigvatten. Tyskt träsnitt från 1400-talet (Folkliksarkivet, Lund)

Sängledningen som kyrklig ceremoni utgör en omformning eller sakralisering av en förkristen rättshandling. Enligt Linköpingsmanualen skulle brud och brudgum knäböja framför sängen medan prästen sjöng antifonin "Veni, sancte spiritus", varpå de tog plats på sängen och mottog välsignelsen.

Medan sängledningen efter reformationen förbjöds och försvann i Danmark och Norge, fortlevde den i Sverige, fastän det blev brukligt att förrätta ceremonin så fort folket återvänt till bröllopsgården efter vigseln. Denna praxis stadfästes även i kyrkohandboken 1693.

Även långt efter det att sängledningen förlorat sin sakrala betydelse fortlevde den, också i högre ståndsmiljö. Platsen för brud-

parets första natt utrustades med omsorg och kallades brudrum, brudkammare eller bröllopskammare. Granskningen av brudsängen med dess broderade örngottsvar och spetsförsedda lakan underströk att bröllopsnatten inte betraktades som en privat angelägenhet. Att brudparet i Stockholm vanligen tillbringade bröllopsnatten i sitt eget nya hem hindrade inte en invasion i sängkammaren. Först vid slutet av seklet upphörde detta bruk. Bröllopsnatten hade blivit en privat affär mellan man och kvinna. De nygifta lämnade bröllopfesten ensamma, kanske för att dagen efter anträda en bröllopsresa (Rundquist 1989:110ff).

Kyrktagning efter bröllop

Det komplex av riter som är knutna till bröllopet syftar även till en integration varigenom brudparet återinfogas i lokalsamhället. Som en sådan kan man betrakta seden att brudparet vid bröllopets slut undfägnade sina gäster. Men till bröllopet hörde också en särskild kyrklig rit, som i mycket utgör en motsvarighet till den kyrktagning som skedde av kvinnan efter barnsbörd. Den har den latinska benämningen "introductio post nuptias" eller inledning efter bröllop.

En bakomliggande tanke eller trosuppfattning skulle ha kunnat vara att bruden orenas genom samlaget efter vigseln. Genom att följande söndag undergå en reningsceremoni före gudstjänsten befrias hon liksom barnaföderskan från denna orenhet och kan ta sin kyrkplats bland socknens gifta kvinnor.

Bruket har haft olika benämningar. I sydvästra Sverie talade man om att "ståta brud", "stassa" eller "visa sig". Dessa benämningar visar att den bakomliggande reningsfunktionen - om den verkligen funnits - ersatts av en prestigefunktion. Denna framhävdes ytterligare genom den klädsel den nygifta hustrun bar vid detta tillfälle. Just i sydvästra Sverige var den sociala skiktningen betydande och det var här av stor vikt att offentligt manifesteras en förändrad social status. Denna underströks ytterligare genom att brudparet gemensamt gick till nattvarden. Redan i kyrkohandboken 1693 hade ju, som vi sett, brudmässan frikopplats från kommunionen. Det är en vacker tanke att de nygifta makarna hade ett behov av att börja sitt nya liv som man och hustru genom att gemensamt ta emot sakramentet. Men parallelliteten med det bruk som förekom söndagen efter barn dop att gå till kyrkan för att "hämta häll", är så pass slående att man inte helt kan utesluta att även rent magiska tankegångar funnits bakom denna kyrkosed.

LITTERATUR

- Andrén, Åke, 1981, *Äktenskap och vigsel idag: Liturgiska utvecklingslinjer*.
- Bergman-Hals, A-S, 1947: *Joseph Wilhelm Wallander. Biskopsvisitationer i Skåne 1697. Matthias Steuchius (1644-1730)*. U å.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1958, *Klockringningsleden i Sverige*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1961, *Der Festkreis des Lebens. Schwedische Volkskunde. Quellen, Forschung, Ergebnisse. Festschrift für Sigfrid Svensson zum sechzigsten Geburtstag am 1. Juni 1961*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1966, *Gunnar Olof Hyltén-Cavallius som etnolog. En studie kring Wärend och wirdarne*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1966, *Prästkappan som brudgumsplogg hos norrländsk allmoge. Kulturspeglingar. Studier tillägnade Sam Owen Jansson 19 mars 1966*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1967, *Unmarydsborna. Lasses i Lassaberg anteckningar om folklivet i Södra Unmaryd vid 1800-talets början*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1969, *Lysning. Fataburen*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1973, *Deltagarobservationer vid ett skånskt bondbröllop 1592. Rig*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1988, *Årets festseder*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1989, *Von Leberreimen. Acta Visbyensia VIII. Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1986*.
- Bringéus, Nils-Arvid, 1990, *Bilden som etnologisk kunskapskälla. Allan Ellenius (red), Bilden som vetenskaplig information. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 13-14 april 1989*.
- Carlsson, Lizzie, 1965-72, *"Jag giver dig min dotter" 1-2*.
- Frykman, Jonas, 1991, *Mellan mössbränning och champagneyra. J Frykman-O Löfgren (red), Svenska vanor och ovanor*.
- Gustafsson, Berndt, 1950, *Kyrkoliv och samhällsklass i Sverige omkring 1880. En kyrkohistorisk-sociologisk undersökning*.
- Gustavsson, Anders, 1974, *"Ståta brud". En kyrklig sed i social belysning*.

Hellespong, Mats, 1969, *Svenssexor och möhippor. Fataburen.*

Jeansson, Gabrielle & Kindblom, Inga, 1968, *Kring livets högtider i Örkel-
ljunga församling.*

Kjellman, Gunilla, 1979, *Bröllopsgåvan. En etnologisk studie av gåvo-
ekonomi.*

Kvillner, Gabriel, 1969, *En studie i giftermålsfält. Fataburen, 1969.*

Rundquist, Angela, 1989, *Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie
av aristokratiska kvinnor 1850-1900.*

Tidström, Anders, 1970, *Resa i Dalarna 1765.*

Summary

The Holy Scriptures do not prescribe how a marriage is to be contracted, but they do provide direct and indirect glimpses of how a wedding was solemnized in the time of Jesus. The biblical accounts were translated into pictures by folk painters, who depicted the biblical weddings in accordance with their own popular customs. The rhetoric of the wedding ritual was also spiced with biblical allusions.

Neither upper-class weddings nor bourgeois weddings have received the same attention as peasant weddings. Ethnographical literature contains numerous descriptions of the church weddings of the peasantry, and weddings have a central position in music, poetry, and painting, as well as in popular comedies and children's games.

A number of unwritten rules must be followed at a wedding. These are manifest in customs or traditions passed on from generation to generation. In our times, when a wedding is not associated with the Sunday service and public control, people instead consult etiquette books or weekly magazines.

Contracting a marriage required not only sexual maturity (for reproduction) but also cultural competence. The man was supposed to have attained a social position, and the engagement was protracted, especially in bourgeois circles. The men were often much older than the women when they married, which led to the rise of different rules for male and female morality.

Weddings were prohibited during Lent, the fasting season. It was common to hold them at times when there was plenty of food in the house. Nowadays they are often timed to coincide with holidays, so midsummer is a common time for weddings, and July has more weddings than any other month.

The tendency of the nobility and the upper bourgeoisie in the seventeenth century to mark their distance to the common congregation meant that weddings were held in the home instead of the church. This practice later spread to other strata of society, but not to the common people, who continued to marry in church or in the parish registry office in the vicarage, where there were less stringent demands about clothing than in the church.

A wedding is a rite of passage. The first stage is a farewell to an earlier way of life, with its greater freedom to socialize. Hen parties and stag parties mark this separation. Marriage in Sweden was based on the two parties themselves reaching an agreement. Among the upper classes and in the socially stratified south of Sweden, however, parents could try to achieve strategic marriages. In formal terms, a marriage was contracted when the man and woman, in the presence of their families and relatives, shook hands and exchanged gifts as a pledge of the union. The church,

however, strove to postpone the cohabitation of the couple for reasons of canon law. A marriage required control of the parties' entitlement to marry and demanded Christian knowledge, since the wedding ceremony was associated with communion. The publishing of the banns, preceded by an examination, was one such control station.

The church used various signs to try to separate the virtuous from the wicked. The bridal crown was reserved for intact virgins, whereas "illegitimate" brides could be made to wear a red "whore's kerchief" (*horklut*). There was less shame attached to this in northern Sweden, however, where an illicit liaison was often legalized, unlike the socially stratified southern Sweden, where a man rarely married a woman whom he had made pregnant outside wedlock.

Church weddings still have a strong position in Sweden, perhaps partly because they constitute a full legal marriage, with no need to be preceded by a civil ceremony as in many other countries. Family traditions also play a major role. In recent times large church weddings - after the anti-festive trend of the 1970s - have once again become popular. The wedding reception, which is often held in a restaurant or other public place, has nevertheless become less formal. Many ceremonies from earlier times have been abandoned or changed. Wedding gifts in the form of cash have been replaced by presents, as at birthdays. Apart from the immediate family, the guests mostly consist of the couple's friends. Whereas it used to be common in both town and country for the bride to show herself in her wedding finery to outsiders, a similar function is now fulfilled by wedding photographs in the newspapers. Whereas the bride and groom used to be escorted into the wedding chamber, the couple now often sneak away from the wedding to go off on their honeymoon. The wedding night has lost its drama, and the couple's need for privacy is respected. It is only on the wedding day that the "estate for matrimony" receives any ritual marking. Since Swedish women have now begun to abandon the custom of wearing two gold rings, there are no symbolic ways to distinguish married from unmarried.